

CSENDOM ANDREA

A terhesség és magzatkép az Edo-kor második felében: törvényeken, *ōraimonokon* és Kyōden *gesakuján* keresztül

A Genroku-korból (1688–1704) fennmaradt *ōraimono* 往来物,¹ az *Inago gusa* いなご草 így ír a szülésről: a szülés a ház fennmaradása és a következő nemzedék felnevelése miatt elengedhetetlen, ugyanakkor „a nehéz szülésnél előfordul az is, hogy (a nő) elveszíti a gyermeket, majd másodjára, harmadjára is elveszíti, vagy az anya és a gyermek is belehal (a szülésbe)”.² A terhesség és a szülés mind a magzatra, mind az anyára nézve veszélyes életszakasz volt az Edo-kori Japánban (1603–1868). Másrészt Aoyagi Machiko 青柳 まちこ így gondolkodik a modernkor előtti japán nők helyzetéről: „A nőnek a férjéért, a házáért, a társadaloméért gyermeket kellett szülnie. De nem csak ennyiről volt szó. A régi japán falvakban sokféle járulékos szabály volt. Ikreket, vagy még több gyermeket egyszerre tilos volt szülni. Tilos volt csak lányokat szülni. Nem lehetett túl sok a gyerek. Ezekhez a férjnek nem volt köze, mindent egyedül a nőnek kellett megoldania. A gyermeknevelés felelősségét is teljes mértékben a nő viselte. A csecsemő betegsége, fejlődési rendellenessége, vagy az, hogy az anyának nem volt teje, mind az anya hibája volt.”³ E felelősséggel küzdve, nem csak halva születés történhetett, de előfordult, hogy születésszabályozási céllal a már megszületett gyermeket elölték. Ennek a *mabikine* 間引⁴ nevezett szokásnak a megfékezésére a vezetés gazdasági

¹ Tanító jellegű olvasmányok. A *kibyōshik* 黄表紙 esetében nem közlöm az eredeti szöveget, csak a fordítást. A japán időszámítás kapcsán, ahol szükségesnek ítélem alkalmazom az adott korszak külön japán időegységeit (*nengō* 年号) a római időszámítás mellett. Az Edo-kor és kora-újkor szavakat egymásnak megfeleltethető értelemben használom.

² しかるを難産して、其ちごをうしなふこと、似て二たびにいたり、三たびにいたり、はてははは子ともに、なき身となるもあるぞかし. *Inago gusa*: 45.

³ Tsuboi (ed.) 1995: 418.

⁴ Rögtön születés után különböző módszerekkel (megfojtás, ütlegelés, éheztetés) előlik a csecsemőt, majd gyékényszőnyegbe tekerik és leúsztatják a folyón vagy egyéb helyre temetik.

céllal különböző rendeleteket hozott már az Edo-kor elejétől. A két fél, vagyis a szülő nők és a vezető réteg érdekei közötti feszültség, a terhesség és a szülés két oldala, más-más szemlélet ütközéséből születő konfliktus lecsapódását irodalmi alkotásokban is megfigyelhetjük. Tanulmányomban a Kansei-reformok (1788–1793) korára koncentrálna, primer források felhasználásával, valamint a megelőző és következő korszakok értékítéletének beemelésével mutatom be a terhességről és a magzatról alkotott képet a vezető réteg (sógunátus, *hanok* 藩) oldaláról, és a szabályozások érintettjei (szülő nők) felől. Bár a tanulmány nagy részben a *mabiki* kutatásra alapoz, nem csak a születésszabályozás kapcsán térek ki a terhességre. Az *ōraimonokon* keresztül bemutatom, milyen volt egy „átlagos”, várt terhesség. Santō Kyōden 山東京伝 (1761–1816) *gesakuján* 戯作 keresztül pedig megpróbálok közelebbi képet adni arról, hogy a köztudatban milyen kép élt a *mabikiről*, a terhességről és a magzatról.

Kutatástörténet

A tanulmány egészéhez leginkább kapcsolódó *mabiki* kutatásnál két irányvonal figyelhető meg. Az első a gazdasági tényezők és a népszaporulat kapcsolatának kutatása. A Takahashi Bonsenhez 高橋梵仙 köthető *mabiki* kutatás szerint „a mezőgazdasági falvakban a női munkaerő fontossága miatt a *mabiki*, másrészt a városokban a házasságon kívüli teherbeeséseknél a *datai* 墮胎⁵ volt jellemző”.⁶ A *mabiki* szokást sokakat érintő problémának tekinti, elterjedésének okaként pedig kiemeli, hogy a „kiválasztott” gyermekekre nagyobb figyelem jutott. Ezáltal sikeresen tudták őket taníttatni, így később a család és a ház hasznára váltak. Hangsúlyozza, hogy a korabeli japánok a *mabikire* mint a népi újjáéledés hitben gyökerező életszemléletre tekintettek, és nem éreztek vele szemben büntudatot. Mivel a gyermeket az istenektől kapták (*sazukarimono* 授かりもの), azokhoz visszaküldeni nem volt bűn.

A Takahashi gondolatmenetét követő kutatásokban feltárták, hogy a *mabiki* szokás már korábban is létezett ugyan, de a kora-újkori társadalmi átalakulásban figyelhető meg elterjedésének, és annak az oka, hogy a társadalom és a

⁵ Abortusz.

⁶ Sawayama 2003:30. Takahashi Bonsen 高橋梵仙 1936: *Datai, mabiki no kenkyū* 墮胎・間引きの研究 [A *datai* és *mabiki* kutatása]. Chūōshakai jigyō kyōkai. nézeteit bemutatva rávilágít hiányosságaira.

vezető réteg felfigyelt a jelenségre. A középkori gyermekképhez képest hatalmas váltást jelentett a kora-újkor. A középkorban nagy szülési és halva születési, valamint gyermek halálózási arány volt jellemző, aminek ekkor nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. A gyermekekre kis felnőttekként tekintettek, akiknek testi és szellemi hátrányait minél előbb ki kellett küszöbölni. Vagyis minél előbb felnőtté kellett válniuk. A kora-újkor gazdasági és társadalmi berendezkedésének megszilárdulásával ez a kép fokozatosan változott, és új csalárendszer jelent meg. Egy mesterséges szülésszám szabályozással az alacsony szülésszám és a kis létszámú család került előtérbe, ahol a gyermek fizikai, szellemi és társadalmi különbségeit is elismerték.⁷

A fenti kutatási iránnyal szemben az Ōta Motoko 太田素子 és Sawayama Mikako 沢山美果子 nevével fémjelzett kutatás a *mabiki*vel és *sutego*val 捨て子⁸ kapcsolatban fennmaradt hivatalos iratok (törvények, bírósági perek, bejelentések stb.) feltárásával, a *mabiki* okait és a megmaradt gyermekek felnevelésének kérdését helyezi előtérbe. A *mabiki* jelenség megértése szempontjából annak pontos történelmi elhelyezését sürgetik. Ennek első állomása, hogy a fellelhető iratok alapján történelmileg tagolni kell a *mabiki* szokást.

Az első időszak a Satsuma-han törvényeihez köthető 1611-es kezdő dátummal, ahol az alsó osztályú *bushik* 武士 *mabiki* szokását kifejezetten erősen tiltották. Szintén a XVII. század elején, a Tōhoku régióban tiltották a megszületett gyermekek megölését. Őtáék abban látják e rendeletek okát, hogy a *hanok* vezetői valamilyen, a társadalmi rendszert veszélyeztető problémát láttak ebben a szokásban. Ezen kívül a XVII. század második felétől a XVIII. század első feléig terjedő időszakból a Tosa-hanban olyan iratok kerültek napvilágra, amelyek nemcsak a *nōmin* 農民 és az alsó osztályba tartozó *bushik*, de a felső osztályú *bushik* *mabiki*jét is tiltották.

A második időszak a XVII. század végétől a XVIII. század elejéig tartó időszak, amikor a *bakufu* 幕府 figyelme⁹ is a *mabiki* felé fordult. A *hanok* *daimyōin* 大名 kívül az értelmiségiek érdeklődését is felkeltette a szokás.

⁷ Tsuboi (ed.) 1995: 228–229.

⁸ Eldobott gyermek.

⁹ Az V. sógun, Tokugawa Tsunayoshi 徳川綱吉 (1646–1709) *Shōrui awaremi rei* (1d. 1. táblázat) kiadása után országosan. Ez volt az első olyan rendelet, amely országosan foglalkozott a kérdéssel. 1695 után a terhességre, szülésre, örökbefogadásra bevezette a bejelentési kötelezettséget, ezzel a *sutegok* számát próbálta csökkenteni, megelőzni a gyermekek elhagyását. Azoknak a városi néprétegeknek, akik üzletet vagy földet béreltek, a terhességet, szülést, vetélést, 3 év alatti gyermek halálát vagy azt, ha örökbe adták be kellett jelenteni a főbérlőnek.

Ekkor már nem csak gazdasági tényezők miatt, de konfuciánus etikai szempontból is megkérdőjelezték szükségességét. Az etikai norma felőli közelítés a *bushik*nál valamelyest megfékezte ugyan a *mabikit*, a *nōmin* rétegnél azonban hatástalan maradt.

A harmadik időszak a XVIII. század második fele és vége, amikor a *mabiki* nagymértékű problémává vált. A gazdasági válság, éhínségek miatti földelhagyás, a piacgazdaság kialakulásának kezdete, s az így kialakuló társadalmi instabilitás, valamint népszaporulat csökkenés mind olyan mértékben érintették a társadalmat, hogy a Tokugawa rendszer alapjait fenyegették. Ebben a korszakban országosan, de főként a természeti csapásoktól leginkább sújtott, így gazdaságilag nehéz helyzetben lévő térségekben koncentráltan adtak ki törvényeket a *mabiki* megfékezésére. Végül az utolsó korszak a XIX. század közepe és a Bakumatsu-kor, amikor már nem csak politikai és gazdasági tényezők, de a vallási oldal is a *mabiki* erkölcstelenségére nevelt. Ekkor a *mabiki* helyett a *datai* kezdett teret nyerni.¹⁰

Ōtáék a törvények és fennmaradt hivatalos iratok elemzésével az első kutatási irányt megingatni látszó bizonyítékokat találtak. Eszerint, a kora-újkor elején még semmiféle családtervezésre utaló szándék nem figyelhető meg, sokkal inkább valamiféle tévhit (ikergyermekekhez kapcsolódó félelmek stb.) miatt végeztek *mabikit*. A XVIII. századi iratokban ezzel szemben a következő tendencia figyelhető meg. 1. A család valamilyen érdekénél fogva nem kívánatos a gyermek, 2. a meny munkaterhei vagy az anyós akarata szerint nem kívánatos több gyermek, 3. a sok gyermek anyagilag megterhelő. A *mabiki* okai között tehát csak később jelenik meg a családtervezés.¹¹

Jelen tanulmány szerzője Ōtáék véleményét osztja. Ugyanakkor ahhoz, hogy a kora-újkori japánok *mabikiről*, így a magzatról és a terhességről alkotott képzeite tisztán láthassuk, elengedhetetlennek tartom az Ōtáék által használt hivatalos iratok mellett más források beemelését is a kutatásba. A következőkben interdiszciplináris megközelítésben, kutatási területemre, a kora-újkor közép időszakára, azon belül is a Kansei-korra koncentrálna különböző primer források felhasználásával nagyobb perspektívába helyezem a kérdést. A Kansei-reformok az életet mindenre terjedően szabályozták. Ennek ellenére, Satō Miyuki 佐藤深雪 kapcsolódó tanulmányán kívül,¹² a korszak *mabikivel*

¹⁰ Ōta et al. (eds.) 1997:17–18.

¹¹ Ōta et al. (eds.) 1997:19.

¹² Satō 1997.

kapcsolatos vetületeire koncentrálok kutatással ez idáig nem találkoztam. Ennek egyik oka lehet a rendeletek alacsony száma, a másik, hogy ezt a kort eddig nem emelték ki külön. Ugyanakkor, ahogyan be fogom mutatni, a korszak törvényi szabályozását más forrásokkal összevetve, a Kansei-kor fordulópontot jelentett a magzatkép értelmezésében.

A gyermek fogalma a kora-újkorban

Mielőtt a konkrét magzatkép tárgyalásába kezdek, fontosnak tartom tisztázni a gyermek helyét a kora-újkori japán társadalomban. A gyermek a kora-újkori japánok számára a létezés alapfeltételének, az *ie* 家 (ház) folytonosságának biztosítója volt.¹³ Ezért az örökös születése, és biztonságos felnevelése kulcskérdésnek számított. Ugyanakkor életszemléletük eltért a modern gondolkodásától. A gyermek, igaz, már a megtermékenyülés pillanatától életet kapott, de nem volt még teljes értékű ember (*hito* 人). 7 éves koráig az istenek közül valónak gondolták.¹⁴

A gyermek japán képzetére vonatkozóan a következő szavakkal találkozunk. Egyrészt az istenekhez közeli entitásoknak tartották őket, és a *shintō* 神道 rituálék részesei voltak: *chigogami* 稚児神 (gyermek isten), *chigo* 稚児 (fiatal gyermek), *chokushi* 勅使 (hű hírnök). Másrészt a gyermeknek pejoratív megnevezései is voltak, mint a *warabe* 童¹⁵, *kodomo* 子供 (a *-domo* miatt pejoratív), *gaki* 餓鬼 (éhes szellem, démon), *jari* 砂利 (kis kavicsok, kobold). Figyelemreméltó, hogy a rablók neveiben is megtalálhatók a gyermekekre utaló *-dō* vagy *-kozō* járulékos elemek (Onidōmaru, Nezumikozō).¹⁶ A gyermekek ilyesfajta megnevezése egyúttal arra is utal, hogy nem akartak rájuk úgy tekinteni, mint akik emberi személyiséggel rendelkeznek. A gyermekek „élet és halál, ég és föld, szép és csúnya, isten és ember, állat és ember” között

¹³ Sawayama 2010: 41. A témában ld. még Yoshioka 2005, Ōta 2017.

¹⁴ Szófordulat. 七歳までは神のうち。

¹⁵ Kínai gyökereit tekintve az írásjegyet a rabszolgák szeme fölé vésték be. Japánban kérdéses, hogy mennyire volt elterjedt szokás, azonban az emberkereskedelem az Edo-kor kezdetéig folyt. A tanulmány egészéhez kapcsolódva, a Terashima Ryōan 寺島良安 által gyűjtött *Wakan sansai-zue* 和漢三才図絵 (1712) enciklopédiában tény, hogy külön veszik a gyermekek típusait. A *warabēt* hosszúhajú serdülőként, a *kot* 子 még kopasz kisgyermekként ábrázolják és a *futagot* 孺 is külön tárgyalják (*Wakan sansai-zue* 8. kötet, Shinzoku).

¹⁶ Iljima 1987: 41–44.

voltak.¹⁷ Egyfajta aggódó félelem övezte őket. Úgy tekintettek rájuk, mint akik át tudnak hágni határokat, mert nem tartoznak teljesen egyik világhoz sem. A különböző átmeneti rítusoknak (*tsūka girei* 通過儀礼) éppen az volt az egyik szerepük, hogy a másik világból ebbe a világba segítsék át és az élők között tartsák a gyermekeket.

Több olyan *kami* 神 is van, amely gyermeki alakban tűnik fel. A házak egyik védőszellemeként ismert *zashikiwarashi* 座敷童 vöröshajú gyermek alakját öltött *kami*. Őt egy *mabiki* gyermek szellemének is tartják. Míg a háztól nem távolodik el, védő istenség, a házból kilépve azonban ártalmassá válik. A vízi démonként ismert *kappa* 河童 szó a folyó 河 és a gyermek 童 kombinációjából áll. Több elmélet létezik a gyermeki alakban megjelenő *kappa* motívum kialakulására, de csak az írásjegyeket elemezve „vízi gyermeket”, vagyis vízre bocsátott gyermeket jelent. Ilyen értelemben egy *mabiki* vagy *sutego* gyermek is lehet. Ezen a két példán kívül még számos *kami* és *yōkai* 妖怪 jelenik meg képi ábrázolásokon és szövegekben gyermekként vagy az istenségek segítőiként.

A gyermekek „két világ között létező” értelmezésének tényszerű alapjait a higiénés viszonyok, a járványok és az éhezés miatti magas halandóságban vélhetjük felfedezni. A szülés-születés veszélyforrás volt egyaránt az anyára és az újszülöttre.¹⁸ Őta elemzése szerint a kora-újkor első időszakában 2 és 10 éves kor között a gyermekek hatvan százaléka halálozott el. Ezek fele is fekete himlőben.¹⁹ Papp Melinda egy kutatást említve rámutat, hogy a Tokugawa-kor utolsó évtizedeiben a megszületett gyermekek huszonöt százaléka nem érte el az ötéves kort.²⁰ Láthatjuk, hogy bár a kora-újkor végére csökkent ugyan a halandóság, még mindig igen magas volt.

Amennyiben tehát a gyermek születése után életben maradt, még mindig nem volt biztos, hogy az emberek között marad. A születéstől a 7. életnap betöltéséig a csecsemőt nem tekintették még embernek. Pólyába tekerték és nem adtak rá ujjas kimonót. Ha megérte a 7. napot, elindulhatott azon az útván,

¹⁷ Tsuboi (ed.) 1995: 269.

¹⁸ Sawayama 2011: 164. A XVIII–XIX. század Oszakáját hozza példának, ahol a feljegyzett adatokból következtetve ebben az időszakban a szülések száma egy főre esően 2.02 gyermek volt, ami igen alacsony a világ többi részéhez képest. A túlélési arány (akiknél megállapítható), 2 éves korig 30.1%, 5 éves korig 53.6% volt. A feleség elvesztésével kapcsolatban is van adat, a házasság utáni első 10 évben 25.3% hunyt el, ez az időszak az, amely leginkább aktív a reprodukciós téren.

¹⁹ Őta et al. (eds.) 1997: 20.

²⁰ Papp 2011: 235.

amely az istenek világából átvezeti őt az emberekébe. Éppen ezért addig, amíg elérte a fiatal gyermekkort, számos átmeneti rítusonesett át, hogy lelkét az emberek világához kössék, és végül 7 évesen teljes értékű gyermek (ember): *ichininmae* 一人前 válhasson belőle. Papp bemutatja, hogy egy ember életében jelentkező átmeneti életciklusok első alkategóriáját a születés és korai gyermekkor rítusai képezik.²¹ Ezek a rítusok a terhességtől kezdődően a következők: *ninshin no oshirase* 妊娠のお知らせ (a terhesség bejelentése), *goka-getsu no obi iwai* 五ヶ月の帯祝い (az 5. havi övfelkötés ünnepe), *shussanji no ubutatemeshi* 出産時の産立飯²², *mikka iwai* 三日祝い (a harmadik napi ünnep).²³ Úgy is tekinthetjük az ujjszülöttet, mint aki eddig még nem volt ember, mivel a *shichiya* 七夜 (hetedik esti ünnep) rítusa az, amikor végre nevet kap. Amikor túljutott a tisztátalansági időszakon, a *miyamairi* 宮参り (első szentélylátogatás) keretében a nemzetségbe is felveszik. További rítusok: *kuizome* 食い初め (hozzátáplálás megkezdése a 100. életnapon²⁴), *hatsu tanjō iwai* 初誕生祝い (első születésnap), *hatsu sekku* 初節供 (első évszakünnep).²⁵ Ide sorolhatjuk még a *shichigosan no iwai* 七五三の祝い (3-5-7 évesek ünnepe) rítusát is, amely azonban ebben a formában a XVIII. század végi városi kereskedő családok ünneplési szokásaiból alakul ki, addig három másik rítus (*kamioki* 髪置, *hakamagi* 袴着, *obitoki* 帯解) külön-külön létezett, ezek egyesítéséből született meg.²⁶

Nem csak a különböző ünnepi rítusok tértek el életkor szerint, de a temetési szokások is. A *mizukokat* 水子 (1 éves kor előtt elhunytakat) a ház körül, a 7 éves kor előtt elhunytakat gyermektemetőbe (*warabebaka* 童墓), vagy számos helyen a család otthonának közelébe (udvaron, küszöb alá stb.) temették és egyikük sem kapott buddhista temetési szertartást.²⁷ Ebből is kiviláglik, hogy úgy tekintettek ezekre a gyermekekre, mint akik csupán visszatértek az istenekhez, és majd újra eljönnek.

Mit jelent az, hogy *ichininmae* vált belőle? Egyrészt jelenti a fizikai munkabírását, vagyis, hogy képes egy felnőttel egyenértékű munka elvégzésére. Másrészt társadalmi függetlenedésről is szó volt. A gyermek életében 7 éves

²¹ Papp 2011: 233–234.

²² Vagy *shussaniwai* 出産祝い, amikor a szülésnél közreműködő istenségnek (*ubugami* 産神) ételáldozatot mutatnak be.

²³ Ekkor kap először ujjas ruhát az ujjszülött.

²⁴ Bizonyos forrásokban, mint az *Onna chōhōki* a 120. életnapon.

²⁵ Tsuboi (ed.) 1995: 241. A rítusokról ld. bővebben. Papp 2011. Papp 2016.

²⁶ Papp 2013: 66. Papp 2011: 237–238.

²⁷ Yoshioka 2005: 32.

korától 13-15 éves koráig a felnőtté válásra felkészítő szakasz következett. 7 éves kora után bekerült a *kodomogumi*be 子供組, ahol együtt szocializálódott a többi gyermekkel. A *kodomogumi* tagjainak a *matsuri* 祭り alkalmával jelentős segítő szerepük volt. Mivel a gyermekekre úgy tekintettek, mint akik közel vannak a *kamikhoz*, az ünnepeken egyfajta átmenetet képviseltek az istenségek világába.²⁸

Terhesség és szülés

Hogyan tekintettek a gyermekekre még a születése előtt? Vagyis milyen magzat-kép élt az emberekben, hogyan tekintettek a terhességre? A kérdést két oldalról közelíthetjük meg: a megszületett és a meg nem született gyermekekről alkotott kép féől.

1. Magzat és csecsemőkép a *datai*, *mabiki* és *sutego* kapcsán

A meg nem született gyermekek esetében fontos különbség van aközött, hogy egy anya eldobja (*sutego*) vagy előli (*mabiki*) megszületett gyermekét, vagy már eleve meg sem szüli (*datai*). A különbségnek lehetnek lelki, társadalmi, fizikai okai is. A születésszabályozás okait két fő csoportba sorolhatjuk: nem kívánt terhesség és nem kívánt gyermek. E szerint az alanyai és módszerei is eltérnek. A nem kívánt terhesség főleg a házasságon kívüli teherbeeséseket érintette. Sok formája létezett, itt emeljük ki a szeretőtől, erőszak következtében, a hűbéresi szolgálat útján való teherbeesést. Ezek szégyenletesnek számítottak, így előnyösebb volt még az előtt megszakítani a terhességet, hogy láthatóvá vált volna. A *datai* ezért a házasságon kívüli teherbeeséseknél volt jellemző és eszközei a nő testére nézve veszélyesek voltak, így a későbbi gyógyulása is kérdéses volt. A *sutego* esetében a szülői jogokat dobták el, a gyermek nem nevelését választva.²⁹ A nem kívánt gyermek esetében beszélünk a *mabikiről*. Az alanyai általában férjezett nők voltak, akiknél nem volt problé-

²⁸ Iijima 1987: 44.

²⁹ A témát nem érinti így nem tárgyalom, de a *sutego* esetében a *morai oya* 貰い親, a befogadó szülő szerepe jelentős. A befogadó szülő különböző támogatásokat is kapott a *hantól*, így a megtalált és egészséges *sutegok* otthonteremtésének megvoltak a feltételei.

ma, ha látszik a terhesség. Ugyanakkor a sokadik szülés legyengítette, a nehéz szülés pedig az életébe kerülhetett egy nőnek.³⁰ Az viszont nem egyértelmű, hogy csak gazdasági tényezők lettek volna a magzatok valamilyen formájú eldobásának okai között. Például, ha fiú született, meghagyták, de ha lány, nem. Sok lányt szülni ugyanis szégyenletes dolog volt. Az ikekről azt tartották, hogy valamilyen deformitás, vagy az anya valamilyen hibája miatt születtek, ezért sok esetben az ikerpár egyik tagjának sorsa a *mabiki* lett. A beteg született, beteges gyermekek is hasonló okokból ugyanilyen sorsra jutottak.

A fennmaradt forrásokból a magzatképre nézve a *mabiki* szokása releváns, amelyet Sawayama a csecsemők halotti bizonyítványainak (*shitai hirō-sho* 死胎披露書) elemzéséből próbál feltárni. Ezeket az iratokat kötelezően a *hanok*nak kellett betérjeszteni, ahol elbírálták, hogy valóban halva születés és természetes halál, vagy *mabiki* történt-e. A magzatképpel kapcsolatban a szövegekből kiderül, hogy a terhesség 5. hónapjától (a japán 10 holdhónap szerint) nem tárgy, *mono* モノ³¹ hanem ember, *hito* ヒト³² értelemben beszéltek a magzatról. Ettől az időszaktól volt szó halva születésről (*shitai* 死胎), addig vetelésről (*ryūzan* 流産).³³

A Tsuyama-hanban élő Kinjūrō 金十郎 felesége 1824-ben (Bunka 7. éve) halott magzatot szült a terhesség 5. hónapjában. Ezt a férj a következőképp jelentette a *han*nak: „A terhesség 5. hónapjáról lévén szó, igaz, *végre emberi alakot* öltött, még *nem lehet eldönteni, hogy fiú-e vagy lány*, természetesen halott magzat volt.”³⁴ A kurzivált szakaszokra hívnám fel a figyelmet. Bár már emberi formája volt, a nemét még nem tudták. Vagyis emberi mivolta a formától függött.

Az első gyermek haláláról így ír egy halotti jegyzőkönyv: „Mivel első szülés, első unoka, a ház (*ie*) nagyon sajnálja a dolgot, de szerencsére az anya ép-ségben van.”³⁵ Vagyis igaz, az örökös meg nem születését sajnálták ugyan, az anya ép-sége fontosabb helyen szerepelt. Sawayama kiemeli azt is, hogy a gyermek mibenlététől függetlenül megtartották a *shichiya iwait* is. Ebből szín-

³⁰ A témában ld. bővebben Sawayama 2016, Papp – Zentai 2018.

³¹ 'nem emberi forma' 人形にも無御座候物.

³² 'kis magzat' *shōtai* 小胎, 'kis gyermek' *shōshi* 小子, 'apró csecsemő' *koakago* 小赤子.

³³ Sawayama 2003: 31.

³⁴ Sawayama 2003: 36. 「尤妊中五ヶ月ニ相成候事故漸人躰相成候得共男女之詛ハ難見定勿論死胎ニ御座候」.

³⁵ Sawayama 2003: 37. 「初産初孫之事ニ而家内もおしき事なからも無是悲先以母無事之所安堵在候次第ニ在之」.

tén egyértelműn látszik, hogy a magzat halála sajnálatos esemény volt, de munkabírása és későbbi reprodukciós képessége miatt az anya fontosabb szerepet kapott.

Az Ichinoseki-han gyermeknevelési törvényének célját magyarázó részben, *A nevelés kritériumaiban*³⁶ így értelmezték a *mabiki* jelenséget: „Azok az aljas népek, akik bár gyermeket várnak, már a születése előtt eldöntik és a családban megbeszélik, hogy éljen-e vagy ne, vagy hogy ezt felneveljük, ezt meg ne.”³⁷ Vagyis a *han* véleménye szerint már születés előtt eldöntötték, hogy mi legyen a gyermek sorsa. Ez a kép általában véve a *nōmin*-ről élt, ezért azt is tartották, hogy a *nōmin* ilyen szokásai rossz hatással vannak a *bushikra*, mert átvették tőlük a *datai*, *mabiki* szokását.³⁸

Ahhoz, hogy a *mabiki* szokását tisztán lássuk, fontos volna tisztázni, hogyan élték meg mindezt az anyák. Naplók és más konkrét források hiányában nehéz egyértelmű kijelentéseket tenni a témában. Ugyanakkor vannak olyan példák, amelyekből világosan látszik, hogy a *mabiki* csecsemőre érzelmi kötődéssel tekintettek. Okayama város Hamano térségében például kisfiú mellé helyezőt, kislány mellé rizskeverő kanalat helyeztek és egy gyékényszőnyegbe tekerve, díszes ünnepi formájúra csomagolva eresztették vízre a folyón³⁹, ezzel is felkészítve utazására a másik világba.

2. A terhesség időszaka egy várt gyermek esetében

A néprajzi és demográfiai kutatásokban sokan kiemelik a fenti témát, ám arról kevesebb szó esik, hogyan érintette a szülés a nők életét. Érdeemes először is megnéznünk, hogyan alakult egy *nōmin*⁴⁰ nő feladatköre a férjhez menést követően. Azzal, hogy férjhez ment (*yomeiri* 嫁入り), az új család egy segítő kezét (*tema* 手間) kapott. Ez azt jelentette, hogy a házastársi kapcsolaton felül

³⁶ 1811 (Bunka 8. éve) *Ikushi Shihō* 育子仕法, *Ikushi no gi* 育子之義.

³⁷ Sawayama 2004: 93. 「卑賤之輩妊娠候得者腹内より死生を定メ此度者育て此度者育ぬと家内申合」.

³⁸ Sawayama 2004: 93. Az Ichinoseki *han*-ról ld. még Sawayama 2006.

³⁹ Tsuboi (ed.) 1995: 247.

⁴⁰ A magas rangú *bushi* nők társadalmi kötöttségeivel teljes élete sem volt egyszerű, de dolgozniuk nem kellett, így ez a rész nem érinti őket. Az alacsony státuszú *bushik* gazdasági nehézségeik miatt a *nōmin* nőkhez hasonlóan munkára kényszerülhettek, ugyanakkor az örökös biztosítása elengedhetetlen feladatuk volt. A *chōnin* 町人 nők élvezték a legnagyobb szabadságot, és életkörülményeik is lényegesen jobbak voltak, így a robot őket szintén nem érintette. Ld. még Takeuchi (ed.) 2010 és Nakano 2012.

munkaerő volt, aki még az utódlásról is gondoskodott. Ōtō Yuki 大藤ゆき kiemeli Aomori prefektúra Gonohe térségét, ahol a menyasszonyt még a Meiji-korban (1868–1912) sem a vőlegény, hanem az anyós kapta. A férj szülő-anyjának volt ugyanis a legnagyobb szerepe a háztartásban. A mezőgazdasági falvakban egy nő korán reggeltől estig kemény fizikai munkát végzett, gyermeket szült és nevelt, emellett elvégezte a ház körüli teendőket, az étkezést ruházkodást intézte, és a különböző rítusokat szervezte.⁴¹

A terhességről és szülésről, az ezen időszak alatti teendőkről a tudás anyáról lányára szállt.⁴² A lány férjhezmenetele után az új család háziasszonya (*okata* 御方⁴³) örökölte a tudást a menyre. A meny először édesanyjával tudatta a teherbeesést, aki ennek apropóján ellátogatott az anyóshoz és megkérte, hogy vegyen le a lánya terheiből. Mivel úgy tartották, hogy a munka megkönnyíti a szülést, csak a nehéz fizikai munka alól mentették fel.⁴⁴

A terhesség és szülés körüli teendőket, rítusokat is az anyós vezette, aki ezzel később az unoka nevelésében vezető szerepet kapott. A terhesség 3. hónapjában körbejárták a falut és a családot a hírral, ezzel is megelőlegezve az érkező jövevény helyét. Az 5. hónapban tartott *obi iwai* alkalmával ismerték el igazán a magzatot, ekkor kértek fel egy bábát a szülés levezetésére is. Együttel azt is jelezték, hogy a nő életének egy más, nem hétköznapi periódusába lépett.⁴⁵ Papp kiemeli, amellett, hogy a rítusok a gyermek társadalomba integrálásában szerepet játszottak, a gyermek spirituális integrációját is segítették. Míg társadalmilag elérte az *ichininmae* státuszt, addig el kellett ismertetni a spirituális, vallási közösség tagjaként is. Ez az *ujiko* 氏子 (helyi védőisten-ség gyermeke) közösségbe való felvétel, ami csak fokozatosan, több rítus

⁴¹ Tsuboi (ed.) 1995: 378–380. Ld. még Takahashi 2016.

⁴² Mivel a téma főként a *nōmin* réteget érinti, itt a városokban élő *chōnin* réteg és a *buke* réteg szülési szokásaira nem térek ki részletesen. Annyit érdemes kiemelni, hogy a *chōnin* réteg terhességgel kapcsolatos tudása a lakónegyed kútjainál vagy a közfürdőkben a szomszédsággal folytatott beszélgetésekből is táplálkozott (Takeuchi (ed.) 2010: 29–30.) A *chōnin* nő szülésénél nem egy külön házba vonult el, mint ezt a *nōmin* tette, hanem a többiek által lakott *nagayában* 長屋 egy paravánokkal elkerített részben szült. A *bushi* feleségek szülésénél a rezidencián (*yashikin* 屋敷) belül állították fel a szülő részleget, amelynek paravánnal elkerített részén szült a nő. Továbbá itt gyógyszereket és különböző gyermekápolási szereket is felhalmoztak. (Takeuchi (ed.) 2010: 31)

⁴³ *Okatának* hívták a *hyakushō* 百姓 feleséget. Vagyis a legidősebb fiú felesége mindaddig meny (*yome*) maradt, amíg át nem örökölte ezt a posztot.

⁴⁴ Tsuboi (ed.) 1995: 392.

⁴⁵ Papp 2011: 238.

elvégzése után valósulhatott meg.⁴⁶ Emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy a rítusok célja ezeken túlmenően az isteni segítség és védelem kérésében, a rokoni kapcsolatok ápolásában és a rituális purifikációban is volt.⁴⁷ Ez utóbbi szerepe a *shintō*ban megjelenő tisztátalanság, a *kegare* 穢れ⁴⁸ megtisztítására irányul. A megtisztulásra azért volt szükség, mert a vérrel való érintkezés rituális tisztátalanságot eredményez, ami nem csak az anyát és a gyermeket, de az egész közösséget veszélyezteti. A tisztátalanság terjedését régtől fogva a közös tűz használatában látták, ezért egyik fontos megkötés volt a tűz külön használata. Ennek feloldására különböző rítusok léteztek, és ez volt az oka annak is, hogy a szülés egy külön házban (*ubukoya* 産小屋) zajlott.⁴⁹

A terhesség és magzatkép az *ōraimonok*ban

A XVII. század második felétől nevelő célzattal kiadott könyvekből, a lányoknak és nőknek szóló *ōraimonok*ból részletes képet kapunk arról, hogy milyen kép élt a terhességről, s az ezen időszak körüli teendőkről. Igaz az is, hogy az *ōraimonok* szövegezéséből és az illusztrációkból egyértelmű, hogy eredetileg a célközönség a viszonylag jómódú *bushi* nők voltak. Az oktatás fokozatos terjedésével azonban, a buddhista iskola (*terakoya* 寺子屋) rendszerében más rétegekig is eljutottak és a XVIII. század végére már általános, közös ismeretként jelentkeztek.⁵⁰

Az *Onna chōhōki* 女重宝記⁵¹ 3. kötetében részletesen leírják a fogantatástól kezdve a szülésig, majd a szülés utáni időig, hogy mit lehet enni, milyen ruhát kell viselni, mire kell figyelni, milyen teendők vannak ezalatt az időszak alatt. A szülés után a gyermekkel kapcsolatos tennivalókat, a névadást, a különböző rítusokat. Mind a kötet egészében véve, mind a terhességábrázolás nagyon sok babonát és alaptalan információt tartalmaz, amelyek a testtel és a terhességgel kapcsolatos tudományos ismeretek hiányából fakadnak. A halotti

⁴⁶ Papp 2011: 244.

⁴⁷ Papp 2011: 245.

⁴⁸ Egy korábbi tanulmányomban részletesen kitértem a *kegare* félelem történelmi okaira. Ld. Csendom 2015.

⁴⁹ Papp 2011: 239. Ld. bővebben Papp 2018.

⁵⁰ Ld. még Matsuda 2015.

⁵¹ Szerzője Kusada Sunbokushi 艸田寸木子 (1689). Az étellel kapcsolatos általános ismereteket tartalmazó enciklopédiák, a *chōhōkik* egy típusa. Könyvkereskedői iratok szerint az életélvező művek mellett, ezek voltak a legkelendőbbek.

bizonyítványokban bemutatott magzatképpel és az *obi iwai* rítusával is párhuzamot mutat, hogy az 5. hónapi magzatábrázolás mellett (1. kép) az 'emberi forma' (*hito no katachi* 人のかたち) feliratot olvashatjuk.

1. kép *Onna chōhōki* 3. kötet. (Japán Parlamenti Könyvtár digitális állomány).
A kép felső sorában a magzatábrázolás, az alsó részén egy rangos nő szülése,
a megszületett gyermek fürdetése.

Az *Onna chōhōki* ábrázolásán keresztül még közelebb kerülünk a magzatkép-hez. A magzatot a terhesség tíz hónapján keresztül végig különböző buddhák és bódhiszattvák vigyázzák. A magzatot az első négy hónapban még buddhista jelképekként ábrázolja. Az első hónapban egy szerzetesi pálca, a második hónapban egyágú vadzsra, a harmadik hónapban háromágú vadzsra, a negyedik hónapban ötágú vadzsra. Fokozatosan fejlődik, kinyílik. Az ötödik hónapban válik emberi formájúvá. Ugyanakkor csak a 10. hónapban „ölt kifejlődött emberi formát”⁵².

Az *Inago gusa* (kiadási ideje és szerzője ismeretlen) című *ōrai* nagy hangsúlyt fektet a terhes nők gondozására, a helyes életmódra a terhesség alatt, és a nehéz szülés (*nanzan* 難産) típusaira, valamint ezek helyes ellátására. A nehéz szülés hét fajtáját különbözteti meg (a magzat fekvése szerint), ahol a szülő nő épségére helyezi a hangsúlyt. Habár ma a terhességet állapotnak tart-

⁵² 「人間成就の形あらはるゝなり。」(3. kötet, 4. rész).

ják, az *Inago gusá*ban a nehéz szüléssel küzdő anyát beteg (*byōnin* 病人) megnevezéssel illetik. Érdekes magyarázatot találunk arra, hogy mi okozza a nehéz szülést. „A gyermek szülése az Ég akaratán múlik ugyan, de a tisztességesen élő, az égi törvényeknek engedelmeskedő nőnél semmi ok arra, hogy nehéz szülése legyen.”⁵³ Itt nem csak azt látjuk, hogy konfuciánus értékek szerint értelmezték a terhességet, de azt is, hogy a terhesség és a szülés minden felelőssége a nő vállát nyomta. Mindkét forrás nagy hangsúlyt fektet a magzat nevelésére, ami már az anyaméhben elkezdődik. Úgy tartották, hogy a gyermek későbbi személyiségét és sikerét, de még egészségét is meghatározza az anya nyugodt, kiegyensúlyozott viselkedése és helyes életmódja a terhesség alatt.

Nem tankönyv ugyan, de érdekes forrás az *Ehon sakae gusa* 絵本栄家種, a városi nők számára fontos dolgokat megjelenítő képeskönyv 1790-ből (Kansei 2. éve). A könyv Katsukawa Shunchō 勝川春潮 metszeteivel készült. A kötet kiadási évéből az is látszik, hogy az alább bemutatandó rendeletek idején nem csak a vezető réteget érdekelte a téma. A kiadó, Izumiya Ichibē 和泉屋市兵衛 egy edői helyi kiadó, ún. *jihontonya* 地本問屋. Feltételezhető tehát, hogy a könyv Edőről edóiaknak készülhetett. Láthatunk itt anyát, aki iskolai tanítóként tevékenykedik, miközben háton hordja a gyermekét, egy *obi iwait*, és kisgyermekével az utcán sétáló anyát is. E tanulmány szemszögéből a legérdekesebb az újszülöttekkel kapcsolatos két kép. Az első kép (2. kép) jobb oldalán az anya, valószínűleg nem sokkal szülés után, kilép a szülőházból és elől magára kötve a betakart újszülöttet egy gyaloghintó felé indul. Bal oldalon a halárus kosarában egy *kinmedai* 金目鯛 (vörös durbincs), ami egy ünnepélyes szimbólum, utalva ezzel a helyzet örömteli voltára.

A másik képen (3. kép) az anya jobb oldalt ül, nyitott kimonójába bugyolálva látjuk a csecsemőt. Érdemes megfigyelni, hogy mennyire szoros köteleket is szimbolizál a helyzet, amellet, hogy azt is mutatja, az anyák mindig magukon hordozták a csecsemőket.

Az *ōraimonok* és az *Ehon sakae gusa* összehasonlításával a *bushi* és *chōnin* nők valamelyest eltérő, csecsemőkhöz kapcsolódó nézeteiről kaphattunk képet. Míg a *bushi* nők szigorú konfuciánus neveltetést kaptak, a *chōnin* nők viszonylagos szabadságot élveztek, társadalmilag férjükkel szinte egyenlők voltak.⁵⁴ Ez a fajta életmódbeli különbség tükröződik az *Ehon sakae gusa* képein.

⁵³ 「人の子をうむは天地生々のことなれば、心ただしく身おさまりて、天理にかなひたる女人は難産すべきやうなし。」 *Inago gusa*: 64.

⁵⁴ Nakano 2012: 109.

2. kép Ehon sakae gusa 2. kötet 7. oldal.
(Japán Parlamenti Könyvtár digitális állomány)

3. kép Ehon sakae gusa 2. kötet 8. oldal.
(Japán Parlamenti Könyvtár digitális állomány)

Szankciók és rendeletek a szülésszabályozásra

A kutatástörténet kapcsán reflektáltam rá, hogy a születésszabályozás történelmi szakaszokra osztható. A különböző szakaszokon belül eltérnek a születésszabályozás okai és a megfélemezésére hozott törvényi szabályozások céljai is. A forrásanyag mennyisége meghaladja e tanulmány kereteit, ezért itt a *hanok* által kiadott törvények bemutatásától eltekintek. Az országos rendeletek közül is a Kansei-korra koncentrálok ugyan, de hogy ennek a korszaknak az intézkedéseit pontosan elhelyezzem, a tanulmány végén közlöt 1. táblázat alapján röviden ismertetem az országos tendenciát.

Már a Tokugawa sógunátus fennállásának kezdetétől figyelem irányult a születésszabályozás kérdésére, ugyanakkor az 1700-as évek elejéig szinte csak *sutego*val kapcsolatos rendeleteket találunk. Ebben a korban tehát még nem valamilyen gazdasági nyomás szerepel a törvények indítékai között, sokkal inkább a látható problémát: az utcákon megjelenő, és ott életüket vesztő *sutegok* számát próbálták csökkenteni. A rendeletek nagy része az V. sógun, Tokugawa Tsunayoshi nevéhez köthető, aki hívő buddhistaként az élet összes formájának védelméről ismert. Az őt követő két sógun mindössze néhány évig tevékenykedett, valószínűleg ez is közrejátszik abban, hogy a rendeletek száma elenyésző. A VIII. sógun, Tokugawa Yoshimune 徳川吉宗 (1684–1751) által életre hívott első nagy reformkorban, a Kyōhō-reformok (1716–1744) idején jelenik meg komolyabban a *mabiki* az *ofurék* 御触 között, ugyanakkor a *sutego* még mindig erőteljesebben van jelen.

Míg a *hanok*nál előbb is jelentkezett, országosan csak a század végén terelődött igazán a *mabikire* a figyelem. Az 1. táblázat évszámaiból látjuk, hogy a Tanuma Okitsugu 田沼意次 (1719–1788) nevéhez köthető ún. Tanuma-korban (1767–1786) egyáltalán nem foglalkoztak a kérdéssel. Nagyon nagy a kihagyás a rendeletek között. Az 1734-es *sutego* rendelet után, Okitsugu felmentésével egy időben, 1786-ban adnak ki újra ezzel kapcsolatos rendeletet. Az 1769-es *mabiki ofure* után, Matsudaira Sadanobu 松平定信 (1759–1829) *rōjū*vá 老中 való kinevezését követően, 1788-ban kerül újra napirendre a kérdés. Annak fő okát, hogy a probléma újra előkerül, a Kansei-kort (1789–1801) megelőző Tenmei-kor (1781–1789) gazdasági és társadalmi válságaiban kereshetjük. Tudunk többek között a földelhagyásokról, rossz termésről és a nagy Tenmei éhínségről. Ebben az időszakban rengetegen haltak éhen, ami nem csak társadalmi instabilitáshoz, de a munkaerő csökkenéshez, így a terméshezam eséséhez vezetett. A földek termelékenységének visszaesése a *hanok* be-

vételére, így az adókra, tehát az egész sógunátus gazdasági erejére is kihatott. Vagyis a falvakban élők számának növelésével a terméshozam javítására volt szükség. Ez az oka annak, hogy a társadalmi stabilitás és gazdasági válság leküzdésére bevezetett második nagy reformkorszak rendeletei között voltak ugyan olyanok, amelyek a *mabikit* tiltották, ezeknek a konkrét rendeleteknek a szerepe nem feltétlenül a *mabiki* megfékezésére irányult. Az összes rendelet volumenét tekintve, sokkal inkább a korabeli intézkedések egyik vonulataként kell őket értelmeznünk.⁵⁵ A reformok fő célja a társadalmi és politikai rendszer stabilizálása volt.

Mielőtt kinevezték volna a Kansei-reformok (1788–1793) vezetőjévé, Matsudaira Sadanobu az általa *daimyō*ként irányított térségben, a Shirakawa-hanban hajtott végre nagyobb volumenű reformot. Sikeres intézkedései nyomán a társadalmi és gazdasági stabilitás is helyreállt. A *han* reformja során komolyan foglalkozott a gyermeknevelés kérdésével is. A második gyermek után gyermeknevelési támogatást fizetett és öt gyermek fölött évente 60 kg rizst folyósított. Továbbá regisztrálta a terhességet, bábát és orvost küldetett ki a szüléshez. Gazdasági intézkedései mellett tett az oktatásért és művelődésért is. Ezeken túlmenően az emberek gondolkodásvilágát is megpróbálta befolyásolni. Naplója szerint falunkként évente egyszer egy *itakot* イタコ (sámán) hívatatott, akinek meg kellett idéznie az abban az évben elhalálozott gyermekek szellemét. Úgy gondolta, ha volt olyan anya, aki *mabikit* követett el, szégyenében ennek hatására felfedi magát.⁵⁶ Hasonló elrettentő funkciója volt a Kenponchakushokujuku-zu 絹本著色受苦図⁵⁷ címet viselő buddhista tanító jellegű képnek. A kép balfelső sarkán egy *mabiki* jelenetet láthatunk, ahol az anya épp megfojtja gyermekét. A kép alsó részén pedig azt, hogy a nőt, a pokolba kerülve, tettéért Enma 閻魔, a pokol királya elítéli. A jobb felső sarokban megjelenő három istenség a lelki üdvösség útját jelképezi. A kép hátoldalán található szövegből kiderül, hogy a Shirakawa-han vezetője Matsudaira Sadanobu kapta az edói Reiganjiből 靈巖寺 azzal a céllal, hogy a *mabikiről* tanítson a népének. Sadanobu a shirakawai Jōsenji 常宣寺 templomban szolgáló Jōkeinek 定阿 azt parancsolta, hogy 1806 és 1812 között tanító céllal használja ezt a képet. Állítólag elérte a kívánt hatást. Satō úgy gon-

⁵⁵ Mivel nem kapcsolódik konkrétan, itt eltekintek az összes rendelet bemutatásától. Az itt közétett álláspont a közeljövőben beadni tervezett doktori disszertációm keretében az Edóban kifüggesztett törvények (*machibure* 町触れ) részletes elemzésén alapul.

⁵⁶ Satō 1997: 35.

⁵⁷ A kép elérhetőségét ld. a felhasznált irodalomnál.

dolgozik Sadanobu felhasznált módszereiről, mint amelyek kulturális eszközökkel próbáltak hatni az emberek lelkére s így változtatni szokásaikon.⁵⁸

Sadanobu nem csak a Shirakawa-hanban használt közvetett eszközöket. Mint Yoshimune unokája, tovább vitte a Kyōhō-reformok törekvéseit. A Kansei-reformok vezetőjeként töltött éveiben, 1793-ban építtetett egy oltárt az edói Ekōin buddhista templomban. Ez a *mizukok*nak szánt emlékmű a Mizukodzuka 水子塚.⁵⁹ Az Ekōin már az Edo-kor elejétől a névtelenül elhunytak kegyeleti helyeként volt ismert.

Sadanobu politikájának hatása a magzatok védelmére hozott intézkedéseivel jelentős. Satō egyenesen úgy gondolkodik, hogy „a kor és a város ekkor kezdte felfedezni a gyermeket”.⁶⁰ A Kansei-kort a kiadott rendelkezések tekintetében is fordulópontnak tekinthetjük. Ezt követően a figyelem a *mabikire* és gyermektámogatások kérdésére irányul, a nem sokkal később a Tōhoku régióban kiadott gyermeknevelési törvények is nagyban mutatják Sadanobu politikájának hatását.⁶¹ A Kansei-kor után, a XIX. század elején országosan is nagyobb figyelmet kap a terhességgel és gyermekekkel kapcsolatos törvényi szabályozás. A *mabikit* problémaként értékelő térségek, főként gazdasági potenciáljuk csökkenése miatt, a népesség növelését tűzik ki célul.

Santō Kyōden terhességábrázolásai

Santō Kyōden a XVIII. század végének kiemelkedő *chōnin* származású *gesaku* írója. Matsudaira Sadanobuval egy korban élt, két másfajta közegben mozgó, a kort képviselő egyéniség volt. Sadanobu fent bemutatott intézkedésein és Kyōden művein keresztül ugyanazon dolog két eltérő aspektusát láthatjuk. A *gesaku* a fővárosban, Edóban született nevettető műfaj. Több típusa létezik, a korai *yomihon* 読本 és a *kibyōshi* is a *gesaku* család tagja. A *yomihon* hosszú olvasmány, érdekes, tanulságos tartalommal; olvasói között nőket is találunk. A *kibyōshi* ezzel szemben rövid, velős, nevettető, egyúttal a társadalom visszasságait kritizáló szarkasztikus műfaj; olvasói főként felnőtt, az edói humort értő férfiak. Mivel a fent bemutatott terhesség és magzatkép által legin-

⁵⁸ Satō 1997: 36.

⁵⁹ A *mizukō*kkal kapcsolatban ld. még Morikuri 1994 és Morishita 2006.

⁶⁰ Satō 1997: 40.

⁶¹ Ld. Sawayama 2004, 2006, Ōta et al. (eds.) 1997.

kább a vidéki *nōmin* és alsó *bushi*, valamint a felső *bushi* réteg terhességgel és magzattal kapcsolatos képzeteibe kaptunk betekintést, az alábbi, közvetett módszerrel a *chōnin* réteg gondolatvilágához kerülhetünk közelebb.⁶²

1. *Yomihon*

Kyōden több *yomihon*jában is megjelenik a téma, itt az 1806-ban kiadott *Baika hyōretsu* 梅花氷裂⁶³ tartalmi elemei kapcsán röviden bemutatom a magzatábrázolást. Mivel a mű egy hosszú olvasmány, tartalmát lábjegyzetben közlöm, itt az elemzésére koncentrálok. A *Baika hyōretsu* kiadása idején már megépült Matsudaira Sadanobu rendeletére az Ekōinban a *mizukokra* való megemlékezés céljából a Mizukodzuka. Emellett az egymást követően kiadott *ofurék* hatására nagyobb figyelem terelődött a születésszabályozás témájára.

Az író nem a szabályozások felől közelíti meg a kérdést, hanem az érintett nők lelki vetületét tárja az olvasó elé. Az egyik főszereplőnő, Kakehashi nem tudta teljesíteni egy feleség kötelességét, ezért el kellett fogadnia, hogy férje ágyast fogad. Kaibara Ekiken 貝原益軒 (1630–1714) híres *ōraimono*jában, az *Onna daigaku takarabakoban* 女大学宝箱 (1700-as évek eleje), de más *ōrai*ban is leírják, hogy egy feleségnek kötelessége az utódlás biztosítása. Amennyiben jó feleség, de nem tudja teljesíteni házastársi kötelességét, vagyis nem tud gyermeket szülni, a férj szeretőt (*mekake* 妾) vehet maga mellé. Ez

⁶² Más perspektívából ld. Hinotani 1965.

⁶³ Gokōgon császár 後光厳天皇 idején (1338–1374) az egyik tisztességes hűbérese, Karakotō Uraemon feleségével Kakehashival már régóta várt egy gyermekre, de az asszonynak nem sikerült teherbe esnie. Ezért Uraemon egy fiatal ágyast, Mohanát vett maga mellé, aki azonnal teherbe is esett. Kakehashi is örült a hírnek, jó viszonyban voltak a lánnyal, mindaddig, amíg egy nap Uraemont be nem hívták fővárosi szolgálatra. Nem sokkal ezután Kakehashi a házba érkező szomszédokkal viszonyt kezdett, aki becsapva a nőt, Mohana ellen fordította és a terhes Mohanát kegyetlen kínzásoknak vetették alá. Egyik nap Kakehashi a nyolchónapos terhes Mohanát egy lépcsőhöz hívta és legurította rajta, majd meztelenül kifüggesztette egy kötélre és bambuszpálcával ütlegette. Mohana a harmadik napon kiszabadult, és mivel nagyon szomjas volt, véletlenül Uraemon kedvenc aranyhalának vizét itta meg. Erre felsikoltott, így leleplezte magát, mire megjelentek Kakehashiék. A szerető megrúgta Mohanát, akinek szétszakadt a hasa, és kimászott belőle egy egészséges kisfiú. Ezt látva Kakehashi féltékeny dühre gerjedt, megfojtotta az újszülöttet. Uraemon mit sem sejtve a tragédiáról, még mindig Kamakurában volt kiküldetésen. Egyik nap a Mizukodzuka felé sétált és arra gondolt milyen tragédia is a világot nem látott magzatok sorsa. Ekkor feltűnt neki a csarnokban fehér ruhában egy kisdedit ölelő nő, akit jobban megnézve, Mohanát látta benne. A történet ettől fogva bosszú és átkok sorozatává válik.

tehát teljesen elfogadott szokás volt, ennek ellenére Kakehashi nem tudja elviselni, ezért erőszakhoz folyamodik. Az ágyas, a fiatal Mohana, belehal abba a sokkba, hogy Kakehashi megölte az éppen megszületett gyermekét, majd ártó démonként kísérti Kakehashit. Szimbolikus a nyolcadik hónap, amikor Mohana szül, hiszen ekkor a magzat a legtöbb forrásban már teljesen emberi formában tűnik fel. Ugyanakkor, bár itt nem tértem ki rá, de a kora-újkor végi iratok elemzéséből kiderül, hogy a hetedik és nyolcadik hónap volt az, amikor a legtöbb halvaszületés történt.⁶⁴ Ha ezek alapján Kyōden művét egy *mabiki* ábrázolásként értelmezzük, a szülők lelki örlődését láthatjuk megelevenedni. Vagyis, míg a törvényi szabályozások nyomásként nehezedtek az emberekre, az olvasás egyfajta feldolgozási lehetőséget kínált.

2. *Kibyōshi*

A *kibyōshi* a társadalom visszásságait gúnyosan kinevettető műfaj. Egyik sajátossága, hogy rengeteg, a korabeli ismeretanyagra alapozott burkolt utalással él, sokat idéz más könyvekből, ezért megértéséhez a sorok között kell olvasni. Másik sajátossága, hogy a szöveg és a kép együtt olvasandó, együtt alkotják a könyv humorát. Így a képek értelmezése legalább olyan fontos, mint a szövegé. A *Sakusha tainai totsuki no zu* 作者胎内十月図⁶⁵ esetében is a szöveggel azonos mértékben sokatmondók a képek a terhesség és magzat ábrázolásai kapcsán. Kyōden az *Onna chōhōkibō*-ból ekkor már vélhetően széles körben ismert, a terhesség 10 hónapjának ábrázolását használta ebben a *kibyōshijā*-ban. A mű megfogantatásától a megszületéséig humorosan mutatja be, hogy mit él át az író. Míg az eredeti ábrázolásban buddhista jelképek jelennek meg, itt íráshoz használt eszközök vannak az író hasában (4. kép), a tíz hónapot pedig az íráshoz és ihlethez kapcsolódó bódhiszattvák vigyázzák.

Kyōden már a legelején kinevetteti a nem várt terhességet. Az első hónapnál így ír:

⁶⁴ Ōta et al. (eds.) 1997: 29. A Tōhoku térséget hozza példának arra, hogy a kora-újkor végén már nem a *mabiki*, hanem a *datai* volt jellemzőbb. A terhesség biztonságosan megszakíthatónak tekintett 7. és 8. hónapjában történt *hanzan* 半産 (halva születés a magzat fejletlensége miatt) nagy számban szerepel a *shitai hirōshok*-ban. Elképzelhetőnek tartja a robot miatti természetes vetélést is, de a fennmaradt számadatokból tettelesség következik.

⁶⁵ *Kibyōshi*, 3 füzet, 1804 (Bunka 1. éve).

„A yin-yang egy cseppjének vizéből fogan a gyermek. A festéktartó vizének egy cseppjéből fogan a történet magja. Aztán ha apa nélküli gyermek fogan, az az írónak nem probléma. Ám ha valaki lányának gyermekéről van szó, abból aztán nagy botrány lesz.” (3ウ, 4. kép jobb oldala)

4. kép Sakusha tainai totsuki no zu

(Waseda egyetemi könyvtár, digitális klasszikusok).

Az író a kép jobb szélén látható, hasában írói eszközök. (3ウ4オ⁶⁶)

A magzatot humorosan így mutatja be: a második hónapban még se szeme, se orra; a harmadik hónapban olyan, mint egy tök, aki elnyom egy harcsát; a negyedik hónapban már van orra és szeme, és úgy néz ki mint egy gyógyszeres cégér. Egyúttal a negyedik hónapban a kiadó hallotta a jóhírt, ezért látogatóba érkezik az íróhoz. Nem tértem ki külön rá a rendeletknél, de a negyedik hónap volt az időszak, amikor hivatalosan jelteni kellett a terhességet. Valószínűsíthetően erre utal, hogy a kiadó tudomására jutott a dolog.

⁶⁶ Az オ (omote 'felső lap'), ウ (ura 'alsó lap') oldaljelölések a *kibyōshin*ál, aszerint hogy az egy fatáblára nyomtatott lapot hogyan hajtották. Az első oldal az 1オ (az első oldal felső lapja), ami alatta van, az 1ウ (az első oldal hátsó lapja). A *kibyōshin*ál kapcsolatban ld. még Inoue 1986, Tanahashi 1997 és 2012.

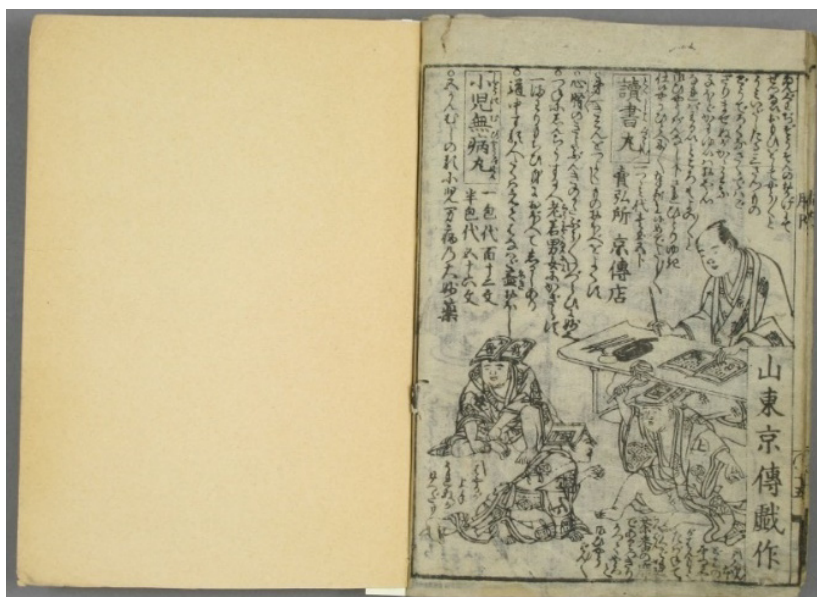
Míg eddig a hónapok neveivel referált a magzatra, az ötödik hónapban nevezi először gyermeknek (*chigo* 稚児). Ahogyan korábban említettem, ez a megnevezés pozitív értelemmel bírt. Az ábrázolás is az általános magzatképet erősíti, vagyis az ötödik hónaptól tekintették embernek. A következő hónapokban az ihlet nő az író hasában, míg a nyolcadik hónapban egyszemélyes *sumō* (*hitori zumō* 一人角力) alakja lesz. A nyolcadik hónap nagy hangsúlyt kap máshol is, ez az az idő, amikor már annyira érett a magzat, hogy ha megszületik, van esély az életben maradására. Éppen ezért lehet az ábrázolás egy erős, magabiztosan álló ember formája. A kilencedik hónapban „egy fonott kalapban ülő, kezében legyezőt tartó” alakként jelenik meg. Egyfajta várakozó álláspontot mutat, egyúttal az *Onna chōhōki* kilencedik havi ábrázolását mintázza. Az eredetiben a méhlepény van a magzat fején, ami a köldökzsinórral kapcsolódik a hasához. A tizedik hónapban, amikor már közeleg a szülés, olyan, mint „egy majom, akit a fáról ejtenek le” (tehát fejjel lefelé fordul).

A szüléskor összehívják a háznépét és az orvost, megjelenik a kiadó is. Az orvos így szól: „Ez nehéz szülésnek látszik. De nem kell elkeseredni, úgysem születne semmi érdekes alkotás.” (13ウ) Míg az *Inago gusa* konfuciánus normák szerint a nő erkölcsi hibájából fakadónak tartotta a nehéz szülést, itt Kyōden egyszerűen kinevetteti. Nyilván egyfajta ironia is van a kijelentésben, de a műfaj természetéből és a korabeli edóiak értékrendjéből ítélve valószínűsíthető, hogy valóban könnyen túl tudták tenni magukat a dolgon. Nagy gyötrelmek árán végül az írónak sikerül megszülnie a hármasikereket. „Igaz ez egy silány mű, de saját testéből születő gyermeknél nincs kedvesebb a szülőnek” (15ウ) – mondja.

Kyōden mint írói fogást használja a terhesség szimbólumát, valójában arról ír, hogy nincs már miről írnia. Ez a *kibyōshi* műfaji kimerülését jelenti, nem sokkal később el is tűnik a műfaj. Maga a témaválasztás tehát nem foglalkozik mélyebben a terhességgel, de ábrázolásából egyértelműen kiolvashatjuk, hogy a kor emberében milyen terhesség és magzatkép élt, s főként, hogy ezt férfi szemmel hogyan látták. Az olvasók kapcsán ugyanakkor felmerül, hogy az *Onna chōhōki*, amelynek témáját Kyōden beemeli, eredetileg nőknek szóló olvasmány volt. Elképzelhető esetleg az is, hogy nők is előszeretettel olvasták.

Külön érdekes a csattanó. A *kibyōshi* egy három füzetből álló műfaj, ezért hármasikrek születnek (5. kép). Ez egy igen szarkasztikus motívum is lehet. Már egy normál ikerpár sem volt kíváncsú, így hármasikrek esetében még inkább felmerülhetett a *mabiki* lehetősége. Természetesen ez itt egy közvetett ábrázolás, utalhat egyszerűen arra is, hogy a *kibyōshi* sem volt várt műfaj.

Kyōden egy korábbi *kibyōshija* Kansei éveiből, a *Hakoiri musume menya ningyō* 箱入娘面屋人魚⁶⁷ is tartogat érdekességet a szülés, a nem várt gyermek témájában. A történet szerint az ismert mesehős, Urashima Tarō a sárkánykirály kastélyában, a tenger alatti Ryūgūjōban megcsalja feleségét a ponty hercegkisasszonnyal. Születik egy sellő gyermekük, akit a hercegkisasszony Urashima Tarōra bíz. Tarō azonban házasság, így nem tart igényt a gyermekre, ezért ahogy a szárazföldre érnek, a sellőt visszadobja a tengerbe. Ezután a sellő életét követhetjük végig, akit egy halász kifog és először vásári látványosságot, majd örömlányt csinál belőle.

5. kép *Sakusha tainai totsuki no zu*

(Waseda egyetemi könyvtár, digitális klasszikusok).

Az író előtt a hármassikként megelevenedő *kibyōshik*. (15 ㍻)

A sellő gyermek eldobásánál egyértelműen a *sutego* paródiáját láthatjuk (6. kép). Egy nem hivatalos szeretőtől született, nem várt gyermek, akit az anya az apára erőltet, és ő az, aki megszabadul tőle. A gyermek eldobásának jeleneténél a következő szöveget olvashatjuk:

⁶⁷ *Kibyōshi*, 3 füzet, 1791 (Kansei 3. éve).

(Halemberek:) „Hozz gyorsan egy lámpást, kisbaba sírását hallom!”
 (Urashima Tarō:) „Ajhaj, te szegény! Ha nem a sárkánykastély népe közül való volnál, legszívesebben én nevelnék fel. Ha Ryōgokuban bemutattalak volna, biztosan nagy visszhangra leltünk volna. Jajj de kár....”

6. kép Hakoiri musume menyő

(Waseda egyetemi könyvtár, digitális klasszikusok).

Jobb oldalon a halemberek, bal oldalon Urashima dobja el épp a gyermeket. (3ウ4オ)

A fejükön hallal ábrázolt emberek a tenger népe, akik keresik a gyermeket. Elképzelhetünk a valóságban egy ilyen jelenetet: éjjel a város utcáin kisbaba sírását hallják, lámpást fognak és a keresésére indulnak. Urashima Tarō sajnálkozik ugyan, de azt is tréfásan teszi. Ugyanis azért sajnálja, hogy meg kell válnia lányától, mert a mai Tokió egyik kerületében, Ryōgokuban biztosan érdekes látványossággá válhatott volna. Ryōgokuban ebben az időben sok mutatvány és látványosság (*misemono* 見世物) került bemutatásra.

Mindkét bemutatott *kibyōshira* igaz, hogy kódolhatta, sőt valószínűleg szándékosan kódolta is a fent bemutatott társadalmi jelenségeket. Ám alapvetően neveltető műfaj. Célja a létező társadalmi problémák kinevettetése, s a nevetés útján történő feloldása volt.

Az eddig általam feltárt *kibyōshiki* közül Kyōdennél egy hagyományos születés jelenettel találkozhatunk még a *Shingaku hayasome gusa* 心学早染草⁶⁸ című, a nép (*shomin* 庶民) körében elterjedt *sekimon shingaku* 石門心学 filozófiai irányzat elemeit felelevenítő, tanító jellegű műben. Itt a főszereplő, Ritarō megszületésének ábrázolásánál csupán annyi volt a célja a szerzőnek, hogy bemutassa, hogyan kerül a jó lélek (*zendamasī* 善魂) a testbe. Az illusztráció a gyermek első fürdetését, a szülőket és a szülésznőt ábrázolja. Ugyanakkor az előző oldalakkal és az eddigiekkel egybevetve a magzatképpel kapcsolatban további érdekességek tárulnak elénk. A lélek ezek szerint úgy születik, hogy egy Tentei nevű istenség „egy rizsestálhoz hasonló edényben szüntelenül egy *muku*”⁶⁹ gyümölcs héjához hasonló valamit old fel vízben, majd egy bambusz-ból készült fűvókát márt bele és lelket lehel bele”⁷⁰. Ezekből, mint a buborék-fújásnál, ép, kerek lelkek és ferde lelkek is születnek. A kétfajta lélek vetélkedik azon, hogy megszerezze a test fölötti irányítást, de itt isteni segítséggel a jó lélek kerül Ritarōba, akinek ez meghatározza életét. Vagyis a megszületett gyermekek a lelküket az istenségektől kapják a születés után. Hogy ez valóban így élt a köztudatban, arra a *miyamairi* rítusa kínál támpontot. Az első szentélylátogatás rítusának egyik funkciója volt ugyanis, hogy a gyermek megkapja lelkét a szülésnél örökődő istenségtől, az *ubugamitól*.

Másrészt a személyiség kialakulásáról Kyōden így nyilatkozik: „Amikor még kicsi, olyan akár egy fehér fonál, bármilyen színűre be lehet festeni.”⁷¹ Ám már korán eldől, hogy mivé is formálódik: „A hároméves lélek olyan, mint a százéves, ezért a végkimenetel is biztatónak látszott.”⁷² Noha erről itt részletesen nem írtam, ez az ábrázolás egyértelműen mutatja a kora-újkori emberek képzetét a lélek újszülöttbe kerülésével és a személyiség kialakulásával kapcsolatban. A lélek, amely az istenek világából jött, nem egyenlő a személyiséggel, amely bár a későbbiekben alakul ki, már fiatal korban megállapodik.

⁶⁸ *Kibyōshi*, 3 füzet, 1790 (Kansei 2. éve).

⁶⁹ Egy Kelet-Ázsiában őshonos fa faj, az *Aphananthe aspera* (Kelet-ázsiai ostorfa). Itt egy másik írásjegy, az ártatlanság (*muku* 無垢) szó homonimájaként szándékosan használja.

⁷⁰ *Shingaku hayasome gusa* 2 オ.

⁷¹ *Shingaku hayasome gusa* 2 ウ.

⁷² *Shingaku hayasome gusa* 3 ウ.

Összegzés

A terhességhez, szüléshez, a magzathoz és a megszületett csecsemőhöz az egyén, a társadalom és a vezető réteg mind máshogyan közelített, ugyanakkor a magzatképpel kapcsolatban mindenhol megjelenő közös pontokat is találunk. A nők részéről a terhesség veszélyes időszak volt, amikor is nem csak fizikailag, de lelkileg is nagy társadalmi nyomás nehezedett rájuk. A *shitai hirōshō*kából és az *ōraimonok*ból nem csak a magzatképhez kerültünk közelebb, de azokhoz a veszélyekhez is, amelyekkel a szülő anyáknak kellett szembenézniük.

Tanulmányomban, különös tekintettel a Kansei-kor *mabiki* kapcsán kiadott rendeleteire, arra hívtam fel a figyelmet, hogy ez a kor fordulópontot jelentett mind a kiadott rendeletekben, mind a magzatok megítélésében. A jelenség láncreakciót indított el. A *mabiki* elterjedése a Tokugawa-kori társadalmi szerkezet megingása és a gazdasági problémák következményének tekinthető. Mindez arra készítette a vezetést, hogy átértékelje a születésszabályozás és a megszületett gyermekek helyzetét. A korban a születésszabályozás mellett az oktatásra is nagy hangsúlyt fektettek. Ez a politikai légkör egyértelműen hatott az emberek gondolkodására. A kor megélénkült érdeklődését mutatja, hogy irodalmi alkotásokban is megjelenik a téma. Santō Kyōden művei a XVIII. és XIX. század fordulóján a terhességgel és magzatokkal kapcsolatos, a legtöbb ember által osztott, közös ismereteket mutatják. Ahogyan Kyōden *kibyōshij*ában láttuk, bár egy komoly, s sok esetben szomorúan végződő eseményről volt szó, mégis az író át tudta ezt kódolni egy olyan formára, hogy nevezhető legyen. Ez a nevetés segíthetett feloldani azt a kettősséget, amely az emberek lelkében a terhességhez, gyermekek elvesztéséhez társított félelmekben és a konkrét problémaként megjelenő mindennapi életvitel nehézségeiben megjelent.

Elsődleges források

- Inago gusa* いなご草. In: Dōbunkan (ed.) 1911. *Nihon kyōiku bunkō* 日本教育文庫. 45–70.
 Katsukawa Shunchō 勝川春潮 1790: *Ehon sakae gusa* 絵本栄家種.
 Nagatomo Chiyoji (ed.) 長友千代治 1993: *Onna chōhōki, Nan chōhōki: Genroku waka-mono kokoroe-shū* 女重宝記・男重宝記: 元禄若者心得集 [Onna chōhōki, Nan chōhōki: A Genroku-kori fiatalok tanulmányairól]. Shakaishisōsha.

- Ōta Motoko 太田素子 et al. (eds.) 1997. *Kinsei mabiki kankōshiryō shūsei* 近世日本マビキ慣行史料集成 [Szöveggyűjtemény a kora-újkori *mabiki* kutatáshoz]. Tōsuishobō.
- Santō Kyōden 山東京伝 1790. *Shingaku hayasome gusa* 心学早染草.
- Santō Kyōden 1791. *Hakoiri musume menya ningyō* 箱入娘面屋人魚.
- Santō Kyōden 1804. *Sakusha tainai totsuki no zu* 作者胎内十月図.
- Santō Kyōden 1806. *Baika hyōretsu* 梅花氷裂.
- Takayanagi Shinzō 高柳眞三– Ishii Ryōsuke 石井良助 (eds.) 1937. *Ofuregaki Kanpō shūsei* 御触書寛保集成 [A Kanpō-kori *ofurék* gyűjteménye]. Iwanamishoten.
- Takayanagi Shinzō 高柳眞三– Ishii Ryōsuke 石井良助 (eds.) 1941. *Ofuregaki Tenpō shūsei* 御触書天保集成 [A Tenpō-kori *ofurék* gyűjteménye]. Iwanamishoten.
- Terashima Ryōan 寺島良安 1712. *Wakan sansai-zue* 和漢三才図絵 8. köt. Shinzoku 親族.

Felhasznált másodlagos szakirodalom

- Csendom Andrea 2015. „A japán *buraku* társadalmi réteg kialakulása és gyökerei: A *kegare* félelem”. In: Doma Petra – Takó Ferenc (szerk.) „Közel s Távolság” IV.: Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásából, 2014. Eötvös Collegium, Budapest. 403–425.
- Hinotani Teruhiko 檜谷昭彦 1965. „Yūjo to chionna: Kinsei bungaku no joseikan” 遊女と地おんな: 近世文学の女性観 [Az örömlányok és a helyi lányok: A kora-új-kori irodalom nő képe]. *Geibun kenkyū* 19. Keiō Gijyuku Daigaku Geibun Gakkai: 2–15.
- Iijima, Yoshiharu 1987. „Folk Culture and the Liminality of Children.” *Current Anthropology* 28.4: 41–49.
- Inoue Takaaki 井上隆明 1986. *Edo gesaku no kenkyū: Kibyōshi o shu to shite* 江戸劇作の研究: 黄表紙を主として [Kutatás az edói *gesakuról*: Központban a *kibyōshi*-val]. Shintensha.
- Matsuda Tomoko 松田智子 2015. „Kaibara Ekiken no kyōiku shisō e no ikkōsatsu: Edo no kosodatehō to kyōikusho o tōshite” 貝原益軒の教育思想への一考察 —江戸の子育法と教育書を通して [Kaibara Ekiken oktatási filozófiája: Edo gyermeknevelési módszerén és nevelési könyvein keresztül]. *Ningen kyōikugaku kenkyū* 3. Nara Gakuen Daigaku Ningen Kyōiku Gakubu, 51–60.
- Morikuri Shigekazu 森栗茂一 1994. „Mizuko kuyō no hasshō to genjō” 水子供養の発生と現状 [A *mizuko* kegyelet kialakulása és jelene]. *Kokuritsu rekishi minzoku hakubutsukan kenkyū hōkoku* 57. Kokuritsu rekishi minzoku hakubutsukan, 95–27.
- Morishita Naoki 森下直貴 2006. *Mizuko: Chūzetsu o meguru nihon bunka no teiryū*. 水子—〈中絶〉をめぐる日本文化の底流 [Mizuko: A japán kultúra mélységei az „abortusszal” kapcsolatban]. Aogi shoten.
- Nakano Mitsutoshi 中野三敏 2012. *Edo bunka no saikō: Kore kara no kindai o tsukuru tame ni* 江戸文化の再考: これからの近代を作るために [Edo kultúrájának újra gondolása: Hogy az elkövetkező modernkort felépíthessük]. Kasama shoin.

- Ōta Motoko 太田素子 2017. *Edo no oyako* 江戸の親子 [Az edo-kori szülő és gyermek]. Yoshikawa kōbunkan.
- Papp Melinda 2011. „A korai gyermekkor rítusai Japánban és a hozzákapcsolódó hagyományos népi hitvilág”. *Távol-keleti Tanulmányok* 3.1–2: 227–248.
- Papp, Melinda 2013. „Molding of a rite of passage in urban Japan: Historical and anthropological perspectives”. *Urbanities Journal of iuaes comission on urban anthropology* 3.1: 61–83.
- Papp, Melinda 2016: *Shichigosan. Change and Continuity of a Family Ritual in contemporary Urban Japan*. Palgrave Macmillan.
- Papp Melinda 2018. „Tisztaság és tisztátalanság képzetei a japán népi kultúrában. A gyermekszületéshez kapcsolódó rítusok és tilalmak.” Déri Balázs – Kósa Gábor – Vér Ádám (szerk.) *Purum et immundum. Vallási elképzelések a tisztaságról és tisztátalanságról*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2016. október 14–15-én tartott vallástudományi konferencia előadásai. (AION könyvek 4) Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Vallástudományi Központ, 122–134.
- Papp Melinda – Zentai Judit Éva 2018. „Gyógyítók és gyógyítás a folklór és orvostörténet tükrében a Meiji előtti Japánban”. *Távol-keleti Tanulmányok* 10.1: 149–170.
- Satō Miyuki 佐藤深雪 1997. „Shoyū sareru kodomotachi: Matsudaira Sadanobu to Santō Kyōden” 所有される子どもたち: 松平定信と山東京伝 [A birtokolt gyermekek: Matsudaira Sadanobu és Santō Kyōden]. *Nihonbungaku* 46.10: 34–41.
- Sawayama Mikako 沢山美果子 2003. „Kinsei kōki no shusse o meguru shomondai: datai, mabiki kara sutego made 近世後期の出生をめぐる諸問題—墮胎・間引きから捨子まで [A kora-újkor végi szülést érintő kérdések: a dataitól és mabikitól a sutegoig]. *Junsei tankidaigaku kenkyū kiyō* 32: 29–45.
- Sawayama Mikako 沢山美果子 2004. „'Umu' karada no isō: Kinsei matsu Mutsu no kuni Ichinoseki han no kaitai, shussan torishimari ni miru” 〈産む〉身体の位相 —近世末・陸奥国一関藩の懐胎・出産取り締まりにみる[A „szülő” test helye: A kora-újkor végi Mutsu no kuni, Ichinoseki han terhesség és szülés megszorító intézkedései]. *Junsei tankidaigaku kenkyū kiyō* 33: 87–109.
- Sawayama Mikako 沢山美果子 2006. „Ichinoseki han no 'Ikushi shihō' kara mita ninshin, shussan, kosodate: Bushi to nōmin no nichijō sekai e no sekkin” —一関藩の「育子仕法」からみた妊娠、出産、子育て—武士と農民の日常世界への接近 [Az Ichinoseki han „Ikushi shihō” elemzése által látott terhesség, szülés, gyermeknevelés: A bushi és nōminek hétköznapi felől]. *Junsei tankidaigaku kenkyū kiyō* 35: 25–46.
- Sawayama Mikako 沢山美果子 2010. „Kinsei ni okeru umu koto, umanai koto to kodomo no 'inochi’”. 近世における産むこと、産まないことと子どもの「いのち」[A kora-újkori szülés, nem szülés és a gyermekek „élete”]. *Hikaku kazokushi kenkyū* 24.0: 36–48.
- Sawayama Mikako 沢山美果子 2016. „Akago to haha no inochi o mamoru tame no Edo-jidai no minkan ryōhō” 赤子と母のいのちを守るための江戸時代の民間療法 [A csecsemő és az anya életét védő edo-kori népi gyógyászat]. *Kokuritsu Minzoku Hakubutsukan kenkyū hōkoku* 40.3: 459–483.

- Sawayama Mikako 沢山美果子 2011. „'Chichi' kara mita kinsei Ōsaka no sutego no yōiku” 「乳」からみた近世大坂の捨て子の養育 [A kora-újkori Oszaka eldobott gyermekei az „anyatej” felől közelítve]. *Bunka kyōseigaku kenkyū* 10: 157–181.
- Shimizu Kunihiko 清水邦彦 2011. „Mizuko kuyō kara miru nihonjin no seimeikan” 水子供養から見る日本人の生命観 [A japánok életfelfogása a mizuko kegyelet felől bemutattva]. *Rinrigaku* 27: 45–57.
- Takahashi Miyuki 高橋美由紀 2016. „Edo-jidai ni okeru josei no rōdō to shussan” 江戸時代における女性の労働と出産 [Az edo-kori női munkaerő és terhesség]. *Keizaigaku kihō* 65. 3–4: 177–190.
- Takeuchi Makoto 竹内誠 2009. *Kansei kaikaku no kenkyū* 寛政改革の研究 [A Kansei-refomok kutatása]. Yoshikawa kōbunkan.
- Takeuchi Makoto 竹内誠 (ed.) 2010. *Edo bunka no mikata* 江戸文化の見方 [Hogyan értelmezzük az edói kultúrát]. Kadokawa gakugei shuppan.
- Tanahashi Masahiro 棚橋正博 1997. *Kibyōshi no kenkyū* 黄表紙の研究 [A kibyōshi kutatása]. Wakakusa shobō.
- Tanahashi Masahiro 棚橋正博 2012. *Santō Kyōden no kibyōshi o yomu: Edo no keizai to shakai fūzoku* 山東京伝の黄表紙を読む—江戸の経済と社会風俗 [Olvaszuk Santō Kyōden kibyōshiját: Az edói gazdasági és társadalmi szokások]. Perikansha.
- Tsuiji Hirofumi 坪井洋文 (ed.) 1995. *Ie to josei: Kurashi no bunka* 家と女性—暮らしの文化 [A ház és a nő: Az életvitel kultúrája]. [*Nihon minzoku bunka taikai* 日本民族文化体系 10.], Shōgakusan.
- Yoshioka Michiko 吉岡真知子 2005. „Nihon no kosodatebunka ni okeru kodomokan: Nihon ni okeru kosodate shūzoku kara mite” 日本の子育て文化における子ども観—日本における育ての習俗からみて [A japán nevelésben megfigyelhető gyermekkép: A japán nevelési szokások felől]. Higashi Ōsaka Daigaku. *Higashi Ōsaka Daigaku Tanki Daigakubu Kyōiku kenkyū kiyō* 2: 29–35.
- A Kenponchakushoku juku-zu 絹本著色受苦図 és a hozzátartozó magyarázat elérhető a Shirakawa város honlapján.
<http://www.city.shirakawa.fukushima.jp/sp/page/page001367.html>
(utolsó letöltés: 2018.11.05.)

1. táblázat

A mabikivel és sutegoval kapcsolatban kiadott országos rendelkezések

Összefoglalás Ōta Motoko et al (eds.). 1997: 689–690 alapján.

ÉVSZÁM	OFURE 御触 (MACHIBURE 町触) NEVE	TÍPUSA (mabiki:M/ sutego: S)
1602	Az öt fős csoport kötelezettségei, előszó (egy bekezdés) 五人組 ⁷³ 幟前書之事	S
1667	Az abortusz tiltásának ügye 手おろし 致させ 申間敷之事	M
1687	Az élőlények ügyével kapcsolatos rendeletek templomi táblája 生類之儀御制札 és Emlékeztető irat a sutegóval és élőlényekkel kapcsolatban 捨子並生類覚	S
1690	Gyermek eldobásának tiltása 捨子御制禁 (és a hozzá tartozó bejelentési kötelezettség)	S
1694	Talált gyermek bejelentésével kapcsolatos kikérdezés ügye 捨子御訴之儀ニ付伺之事	S
1695	Emlékeztető irat a sutego, suteinu (kőborkutya) ügyében 捨子捨犬覚	S
1696	A sutegok életben maradásának segítésére a terhesség és szülés, valamint a három évnél fiatalabb gyermekek regisztrálásával kapcsolatos ofure 捨子不死ため懐胎出生並三歳以下之子供相改帳面ニ記し置可申儀ニ付御触	S
1700	A gyermekek eldobása tilos. Ha valaki nehéz helyzetéből adódóan nem tudja felnevelni, akkor a környékbélieknek kell felnevelniük. 捨子仕間敷養育難成者ハ其所之者共養育可致儀ニ付御触	S
1704	Az élőlények védelméről. Tilos elhagyni a gyermeket, marhát, lovat, kutyát. Ha valaki nehéz helyzetéből adódóan nem tudja felnevelni, ezt köteles bejelenteni. 生類憐捨子捨牛馬犬仕間敷養育難成モノハ可申出御触、捨子無之ため出生之子帳ニ附改可申儀御触	S
1711	Kamikhoz és Buddhákhoz való imádkozás tilalma a kisgyermekek holttestének kiöltöztetése kapcsán 小兒異駟 ⁷⁴ 之装束ニ而神仏詣仕間敷	M
1716	Az éppen szült nők kikérdezésének ügye 産婦御尋之事	M
1721	Fennáll-e az eset, hogy talált gyermeket titokban tartottak 捨子内証ニ而片付候儀障之有無	S
1722	Az éppen szült nők kikérdezésének ügye 産婦御尋之事	M
1723	A Tsujibansho törvény 辻番所 ⁷⁵ 定書之事	M
1725	Az utcán talált holttestek, betegek stb. elbánásával kapcsolatos ofure 倒死病人等之儀ニ付町触	M
1725	Az elhagyott gyermekek (jelenségét) megszüntető módszer betérjesztésének ügye 捨子減候仕方書付可差出之事	S
1726	Az utcán talált holttestek, vízi halottak és a további szokatlanul halált haltak, az eltévedt gyermekek (maigo) stb. esetében Shibaguchi machi Kawagishi-éhez kell kakefudát ⁷⁶ beadni. 倒者水死其他異死迷子等有之節芝口町河岸江御掛ケ札被為出候儀ニ付御触	M
1726	Ha valaki sutegot talál és ezt bejelenti, ezzel kapcsolatban írásos mellékletet kell csatolnia. 捨子有之節訴之致方書付可差出之事	S
1734	Sutego befogadásával, valamint (Edón) kívülre örökre adásának felfüggesztésével kapcsolatos ofure 捨子を貰又外江邊候儀御停止之儀ニ付御触	S
1767	Mabiki tiltó rendelet (cím nélkül)	M
1769	A megszületett gyermekek ellátásával kapcsolatos furegaki 出生之子取扱之儀御触書 (Mabiki tiltó rendelet)	M
1786	A hivatalnok bírálata a sutegot örökbefogadó személy megnyilatkozásának tatalmával kapcsolatban 捨子貰請ル者ノ儀ニ付申渡ノ趣町役人請書	S
1788	Az eltévedt gyermekeket útbaigazító kő ügye 迷子しるへ建石之事	M
1796	A terhes nők keresztre feszítésének tilalma 懐胎女磔ニ不被行事	M
1802	A szóbeli megnyilatkozások leírása 口達之趣書取 (vetéléssel kapcsolatban)	M
1842	A nők orvosaival kapcsolatos ofure 女医師之儀ニ付御触 (abortusz tiltás)	M
1844	Az utcán talált holttesteket, vízi halottakat, eltévedt gyermekeket (maigo) stb. megtalálók kötelesei 倒死人水死人迷子等引取方之儀町触	M

⁷³ A shomin között létrehozott öt tagú csoport, amelynek célja a közbiztonság védelme, az adók behajtása volt. Az ún. kötelezettségeiket tartalmazó füzet az általuk betartandó törvényt foglalja össze.

⁷⁴ Valószínűleg az 遺骸 elírása.

⁷⁵ A buke yashikik utcának felügyeletét ellátó, közbiztonságra vigyázó testület. A tsujibansho a kereszteződésekben kihelyezett állomáshelyük.

⁷⁶ Olyan tábla, amelyre ráírják a közlendőt és kifüggesztik az adott hatóság elé. Vagyis miután a megjelölt testülethez beadták a hírt, ezt táblán függesztették ki és tették közé.